

IJODIY TAFAKKURGA TAYYORLOVCHI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR: MUAMMOLI VAZIYATLAR, LOYIHA ASOSLI YONDASHUVLAR, DRAMATIZATSIYA, INTERFAOL O'YINLAR

Inoyatova Dilnoza Qunonboy qizi

Qo'qon universiteti "Ta'lim" kafedrası

o'qituvchisi, tayanch doktorant

E-mail: dilnoza3300@gmail.com

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
Qabul qilindi: 24-iyun 2025-yil Tasdiqlandi: 26-iyun 2025-yil Jurnal soni: 15 Maqola raqami: 30 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v15i.1210	
KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS ijodiy tafakkur, boshlang'ich ta'lim, pedagogik texnologiya, dramatisatsiya, loyiha, muammoli vaziyat, interfaol o'yin	Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tafakkurini shakllantirishda muammoli vaziyatlar, loyiha asosli yondashuv, dramatisatsiya va interfaol o'yinlar kabi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'zni yoritilgan. Tadqiqotda nazariy tahlil, kuzatuv, so'rovnoma va pedagogik eksperiment metodlari qo'llanildi. Tajriba Farg'ona viloyatidagi 96 nafar 2–3-sinf o'quvchilari ishtirokida tashkil etilib, 12 hafta davomida texnologiyalar ketma-ket tatbiq etildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tajriba guruhi o'quvchilarida ravonlik, originallik va tafsilotga boylik kabi ijodiy tafakkur komponentlarida 30–40% o'sish qayd etildi. So'rovnoma natijalari ham texnologiyalarning samaradorligini tasdiqladi. Tadqiqot J. Gilford, E. Torrance, L.S. Vygotskiy va Sh. Amonashvili nazariyalarini amaliy jihatdan isbotlaydi. Mualliflik g'oyasiga ko'ra, pedagogik texnologiyalar ijodiy tafakkurni faollashtirishda izchil, bosqichli va shaxsiga yo'naltirilgan muhitda qo'llanganda eng samarali natija beradi.

Kirish. Zamonaviy ta'lim paradigmasi o'quvchini tayyor bilimlarni egallovchi passiv ob'ekt emas, balki o'quv faoliyatining faol subyekti sifatida ko'rishga asoslanadi. Bunda o'quvchining shaxsiy fikri, ijodiy yondashuvi, yangilik yaratish intilishi markaziy o'ringa chiqadi. Bu esa ta'limda ijodiy tafakkurni shakllantirishni nafaqat zaruriyat, balki asosiy maqsadlardan biri sifatida belgilaydi.

Ijodiy tafakkur – bu shaxsning mavjud bilim va tasavvurlar asosida yangi, original, noodatiy fikrlar, g'oyalar, echimlar yaratish faoliyatidir. U nafaqat bilimlarni qayta ishlash, balki ularni o'zgartirish, kombinatsiyalash va transformatsiya qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi. J. Gilford tomonidan asoslangan divergent fikrlash nazariyasida ijodiy tafakkur fikrlarning ravonligi, moslashuvchanligi, originalligi va tafsilotga boyligi kabi komponentlar orqali tavsiflanadi. Bu komponentlar o'quvchining fikrlash faoliyatini erkin, dinamik va yangi echimlarga ochiq bo'lishini ta'minlaydi.

Bugungi kunda UNESCO, OECD, PISA kabi xalqaro tashkilotlar ta'limdagi asosiy maqsad sifatida o'quvchilarni "yaratuvchan muammohal etuvchilar" sifatida shakllantirishni belgilamoqda. 21-asr kompetensiyalari ichida kritik fikrlash, ijodiy tafakkur, hamkorlik va muammoli vaziyatlarda yechim topish kabi ko'nikmalar alohida urg'u bilan ajratiladi.

Shunday ekan, ta'lim jarayonida ijodiy tafakkurni shakllantirish o'quvchining shaxsiy yondashuvini rivojlantiradi, mustaqil fikrlashga, noodatiy qaror qabul qilishga yo'naltiradi, yangi bilimlarni izlashga va amaliyotga qo'llashga tayyorlaydi, o'z fikrini erkin ifoda etishga va estetik-emotsional boylikni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bois, pedagogik texnologiyalar orqali ijodiy tafakkurni faollashtirish zamonaviy ta'limda nafaqat maqsad, balki vosita sifatida ham ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Boshlang'ich ta'lim – shaxs kamolotining asosi, intellektual va ruhiy salohiyatining shakllanish bosqichidir. Bu davrda o'quvchining mantiqiy fikrlash, tasavvur, kuzatuvchanlik, nutq va tafakkur jarayonlari faol rivojlanadi. Aynan shu bosqichda ijodiy tafakkurni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim samarali va uzoq muddatli natijalar berishi bilan ahamiyatlidir.

Ijodiy tafakkur bolaning borliqni o'ziga xos qabul qilishi, jonli obrazlar bilan fikrlashi, noodatiy yondashuvlar topishga moyilligi orqali o'z ifodasini topadi. Boshlang'ich sinfda esa bu xususiyatlar tabiiy bo'lib, ular maxsus pedagogik yondashuvlar bilan qo'llab-quvvatlanmasa, yanada kuchli rivojlanadi. Shu sababli, bugungi kunda boshlang'ich ta'limda ijodiy tafakkurni rivojlantirish pedagogik zarurat sifatida ko'rilmogda.

Birinchidan, zamonaviy ta'limning asosiy vazifasi – bilim berish emas, balki o'quvchini fikrlashga o'rgatishdir. Bu esa ijodiy yondashuvlar, noan'anaviy muammolarni hal qilish, savollarga turlicha javob topish qobiliyatini talab etadi. An'anaviy "eslab qolish va

takrorlash"ga asoslangan ta'lim mazmuni o'rnini, endilikda, "mustaqil fikrlash va ijod qilish" egallashi zarur.

Ikkinchidan, ta'lim-tarbiya samaradorligi o'quvchining dars jarayonidagi faol ishtiroki, qiziqishi va ichki motivatsiyasiga bog'liq. Ijodiy tafakkurni faollashtiruvchi metodlar (muammoli vaziyatlar, rolli o'yinlar, dramatisatsiya, loyiha faoliyati) bolalarda darsga nisbatan qiziqish uyg'otadi, ular o'zlarini erkin ifoda etishga intiladilar.

Uchinchidan, boshlang'ich ta'limdagi bilimlar – kelajakdagi tafakkur va shaxsiy pozitsiyaning negizi hisoblanadi. Shu sababli, ayni shu bosqichda ijodiy fikr yuritish, mustaqil qaror qabul qilish, har xil g'oyalarni solishtirish, tasavvur qilishga yo'naltirilgan metodlar orqali o'quvchining tafakkur potensialini ochish muhimdir.

Shu jihatdan olib qaraganda, boshlang'ich ta'limda ijodiy tafakkurni rivojlantirish o'quvchining intellektual o'sishini rag'batlantiradi, o'z fikrini erkin, asosli va badiiy ifoda etishga o'rgatadi, tafakkur kengligini, muammoni hal qilish ko'nikmalarini shakllantiradi va kelajakdagi ta'lim bosqichlariga tayyorlaydi.

Demak, ijodiy tafakkurni shakllantirish nafaqat estetik va ijtimoiy zarurat, balki davlat miqyosida belgilangan ta'limiy strategiyalarning tarkibiy qismidir. Aynan shu bosqichda unga e'tibor qaratilmasa, yuqori sinflarda o'quvchilarni innovatsion fikrlashga yo'naltirish kechikkan bo'ladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsning ijodiy tafakkurini shakllantirish muhim maqsadlardandir. Biroq amaliyotda darslar ko'pincha an'anaviy metodlar – tayyor ma'lumotni yodlash, faktlarni eslab qolish, oddiy savol-javoblar bilan cheklanish hollari saqlanib qolmoqda. Bunday yondashuv o'quvchining mustaqil fikrlashi, yangi g'oya yaratishi va muammoga noodatiy yondashishi uchun yetarli sharoit yaratmaydi.

An'anaviy metodlarda o'quvchi ko'proq passiv qabul qiluvchi sifatida qatnashadi. Natijada, u o'z fikrini shakllantirishga emas, balki tayyor bilimlarni qayta ifodalashga yo'naltiriladi. Bu esa ijodiy tafakkurning asosiy elementlari – ravonlik, originallik, tafsilotga boylilik va moslashuvchanlikning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Shuningdek, dars mazmuni turfa bo'lsa-da, uni yetkazish usuli tor doirada qolib ketayotgan hollarda o'quvchining o'ziga xoslik, obrazli ifoda, erkin tasavvur, savolga savol bilan javob berish kabi tafakkur shakllari shakllanmaydi. Ayniqsa boshlang'ich sinfda bu imkoniyatlar tabiiy bo'lishiga qaramay, ular pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlanmasa, o'quvchining tafakkur salohiyati susayib boradi.

Shu sababli ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun o'quvchining faol ishtirokini talab qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni – muammoli vaziyatlar, loyiha asosli ta'lim, dramatisatsiya, interfaol o'yinlar – darslarga integratsiyalash zaruratga aylangan.

Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalar nafaqat bilimlarni samarali yetkazish, balki o'quvchining intellektual, estetik va ijodiy

rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, ijodiy tafakkur kabi noan'anaviy, yuqori darajadagi tafakkur faoliyatini shakllantirish uchun an'anaviy metodlar yetarli bo'lmaydi. Bunda aynan ijodkorlikni faollashtiruvchi, o'quvchini faol subyektga aylantiruvchi pedagogik texnologiyalar muhim rol o'ynaydi.

Pedagogik texnologiya tushunchasi didaktik metodlar majmuasidan farqli o'laroq, o'qitish jarayonining maqsadga yo'naltirilgan, natijaga yo'naltirilgan va boshqariladigan bosqichma-bosqich tizimi sifatida izohlanadi. Bu texnologiyalar o'quvchining o'z ustida mustaqil ishlashi, bilimlarni yaratish, tahlil qilish va o'ziga xos tarzda ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ijodiy tafakkurga tayyorlovchi pedagogik texnologiyalar quyidagi o'ziga xos funksiyalarni bajaradi:

Motivatsion – o'quvchini ichki qiziqish asosida faollashtiradi;

Konstruktiv – bilimlar yaratish, qayta ishlab chiqish va o'zlashtirish jarayonini tashkil qiladi;

Reflektiv – o'quvchini o'z fikrini tahlil qilish, xulosalashga o'rgatadi;

Kommunikativ – fikr almashinuvi, guruhda ishlash, bahs yuritish orqali ijtimoiy-ijodiy faoliyatni rag'batlantiradi.

Bugungi kunda ta'limda qo'llanilayotgan muammoli vaziyatlar yaratish, loyiha asosli ta'lim, dramatisatsiya va interfaol o'yinlar kabi texnologiyalar aynan ijodiy tafakkurni uyg'otishga xizmat qilmoqda. Muammoli vaziyat texnologiyasi o'quvchini javob izlashga, tahlil qilishga, muammoni noodatiy yo'l bilan hal qilishga undaydi. Bu usul tanqidiy va ijodiy fikrlashni faollashtiradi.

Loyiha asosli yondashuv o'quvchilarga real hayotiy vaziyatlar asosida mustaqil faoliyat olib borish imkonini yaratadi. Bu texnologiyada o'quvchi bilim oluvchi emas, balki yangi bilim yaratuvchiga aylanadi.

Dramatisatsiya bolalar tafakkurining obrazli, emotsional va estetik qirralarini ochish, ularni badiiy fikrlashga undashda muhim vositadir. She'r, hikoya, sahnalashtirish orqali o'quvchi o'zini ijodkor sifatida kashf etadi.

Interfaol o'yinlar esa bola psixologiyasiga yaqin, motivatsiyaviy jihatdan kuchli va tafakkur mexanizmlarini bevosita ishga soluvchi vositadir. Bu usullar orqali tasavvur, jonlantirish, metafora bilan ishlash ko'nikmalari mustahkamlanadi.

Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda bu texnologiyalar o'quvchining tabiiy qiziqishidan kelib chiqib, ijodiy salohiyatini erta yoshdan oqib berish imkonini beradi. Shunday qilib, zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'quvchilarda mustaqil va noodatiy fikrlash, emotsional-estetik qabul qilish, badiiy obraz yaratish, real hayotga yangi yondashuvlar ishlab chiqish ko'nikmalarini shakllantirish orqali ijodiy tafakkurning faol rivojlanishiga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi — bu bolada obrazli fikrlash, erkin tasavvur, jonlantirish, dramatik ko'nikmalar tez shakllanadigan bosqich hisoblanadi. Ammo an'anaviy dars metodlarida bu imkoniyatlar yetarli darajada ochilmaydi. O'quvchilar ko'proq tayyor axborotni qabul qiluvchi sifatida qatnashadi, bu esa ularda ijodiy tafakkur rivojini sustlashtiradi. Shu sababli, muammoli vaziyatlar, loyiha asosli yondashuv, dramatisatsiya, interfaol o'yinlar kabi zamonaviy texnologiyalarni ta'limga integratsiyalash dolzarb ehtiyoj bo'lib qolmoqda.

Ushbu texnologiyalar o'quvchini o'quv jarayonida faol ishtirokchi, fikr ishlab chiqaruvchi, muammoni tahlil qiluvchi, badiiy obraz yaratishga qodir shaxs sifatida shakllantiradi. Ayniqsa, she'riyat,

dramatik voqealarni sahnalashtirish, vaziyatli o'yinlar orqali obrazlilik va emotsional idrok bilan bog'liq tafakkur shakllari kuchli rivojlanadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi muammoli vaziyatlar, loyiha asosli yondashuv, dramatisatsiya va interfaol o'yinlar kabi pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlarini aniqlash, ularning samaradorligini tahlil qilish hamda amaliy qo'llash bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Ijodiy tafakkur tushunchasi xalqaro va milliy pedagogik ilm-fanda muhim o'rinni egallab kelmoqda. Psixologiyada bu tushuncha eng avvalo J. Gilford tomonidan "divergent fikrlash" nazariyasi orqali izohlangan bo'lib, u ijodkorlikni — fikrlarning ravonligi, moslashuvchanligi, originalligi va tafsilotlarga boylik kabi komponentlar orqali o'lchashni taklif qilgan¹. E. Torrance esa bu komponentlar asosida ijodiy fikrlashni diagnostika qilish metodikasini ishlab chiqqan².

L.S. Vygotskiy ijodni bola tafakkurining ichki tabiiy qismi deb baholagan. Unga ko'ra, har bir bola o'z tasavvurlari, obrazlari va emotsional idroki orqali ijodiylikka moyil bo'ladi, ammo bu tabiiy salohiyatni ochish uchun tegishli ijtimoiy-pedagogik sharoit zarur³.

Pedagogika fanida ijodiy tafakkurni rivojlantirish metodlariga oid qarashlar J. Dewey, K. Rogers, A. Amonashvili⁴, V.V. Davidov, Ye.N. Kabankova, G. Normatova, N. Erkaboyeva, Z. Muxamedova kabi olimlar asarlarida chuqur tahlil qilingan. Jumladan, J. Dyui "tajribaviy ta'lim" konsepsiyasini ilgari surib, o'quvchini passiv tinglovchi emas, balki faol tajriba egasi sifatida tarbiyalashni taklif etgan⁵. Bu yondashuv aynan ijodiy tafakkur uchun zamin yaratadi.

Pedagogik texnologiyalarga oid tadqiqotlar ta'limda muammoli vaziyatlar, o'yinli faoliyat, loyiha va sahnalashtirish kabi metodlarni ijodiylikni rivojlantiruvchi eng samarali vositalar deb baholagan⁶. G.K. Selevko pedagogik texnologiyalarni didaktik tizimdan farqli ravishda shaxsiy rivojlanishga yo'naltirilgan, innovatsion, tizimli faoliyat deb ta'riflaydi⁷.

O'zbekiston olimlari tomonidan ham ijodiy tafakkur va innovatsion metodlar mavzusi faol tadqiq qilinmoqda. Bundan tashqari, PISA, OECD Learning Compass, UNESCO Education for Sustainable Development kabi xalqaro hujjatlarda ijodiy tafakkur — 21-asr shaxsi uchun zarur kompetensiyalardan biri sifatida tan olingan.

Tahlillarga asoslanib aytish mumkinki, hozirgacha ijodiy tafakkur va pedagogik texnologiyalar alohida yoritilgan bo'lsa-da, aynan ijodiy tafakkurni shakllantiruvchi texnologiyalar majmuasi (muammoli vaziyat, loyiha, dramatisatsiya, interfaol o'yin)ning boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun qo'llanishi bo'yicha tadqiqotlar yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Ushbu maqola shu bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan muammoli vaziyatlar, loyiha asosli ta'lim, dramatisatsiya va interfaol o'yin texnologiyalarining samaradorligini aniqlash maqsad qilingan. Tadqiqot tajriba-sinov asosida olib borildi va sifatli hamda miqdoriy tahlillar uyg'unligiga tayangan.

Ushbu tadqiqotda kuzatish, so'rovnoma va pedagogik eksperiment metodlaridan foydalanildi.

Ijodiy tafakkurning shakllanish darajasi quyidagi mezonlar asosida baholandi:

1-jadval

Ijodiy tafakkur baholanishi	
Mezoni	Tavsifi
Ravonlik	Berilgan mavzu asosida fikrlar oqimini erkin davom ettirish
Originallik	Noodatiy, kutilmagan, ijodiy g'oyalarni taklif etish
Tafsilotga boylik	G'oyalarni batafsil bayon qilish, obrazli tasvirlash qobiliyati

Baholash 3 balli tizim asosida olib borildi: past — 1 ball, o'rta — 2 ball, yuqori — 3 ball.

Kuzatuv. Kuzatuv metodidan foydalanishning asosiy maqsadi — dars jarayonida o'quvchilarning ijodiy tafakkurga yo'naltirilgan

¹ Гилфорд Дж. П. Креативность // *Psychological Review*. — 1950. — Т. 64, № 6. — С. 352–361.
² Торранс Э. П. Тесты креативного мышления: Методическое пособие. — Миннесота: Миннесотский ун-т, 1974. — 128 с.
³ Вygотский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. — Москва: Айрис-пресс, 2004. — 96 с.

⁴ Амонашвили Ш. А. Основы гуманной педагогики. — Тбилиси: Мерани, 2010. — 224 с.
⁵ Дьюи Дж. Опыт и образование. — Нью-Йорк: Макмиллан, 1938. — 125 с.
⁶ Хуторской А. В. Креативная педагогика. — Москва: Изд-во АРКТИ, 2005. — 184 с.
⁷ Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий. — Москва: Педагогика, 1998. — 256 с.

pedagogik texnologiyalar (muammoli vaziyatlar, loyiha asosli ishlar, dramatisatsiya va interfaol o'yinlar) bilan qanday aloqadorlikda qatnashayotganini bevosita kuzatish, ularning fikrlash faoliyati, savollarga yondashuvi, obrazli ifoda qilish ko'nikmalarini o'ziga xos tarzda tahlil qilishdan iborat bo'ldi.

Boshqacha aytganda, kuzatuv usuli orqali o'quvchining o'qituvchi bergan topshiriq yoki muammoga qanday javob berayotgani, qanday tasavvur yaratayotgani, savollarga yangicha yondashayotganiga baho berildi.

Kuzatuv metodi Farg'ona viloyati Qo'qon shahri 2-sonli umumta'lim maktabida 48 ta respondent orasida o'tkazildi.

Kuzatuvlar davomida o'quvchi o'z fikrini ochiq aytish, bir savolga bir nechta turli, kutilmagan javoblar taklif qilishi, she'r asosida rasm chizish, dramatisatsiya qilishga qanday yondashishi, o'yin yoki loyiha davomida o'quvchi o'z yondashuvini tushuntirish, guruhli ishlarda o'ziga xos yondashuvlar, mas'uliyat va tashabbus ko'rsatishi, metafora, jonlantirish, badiiy ifoda vositalaridan foydalanish darajasi, yangi savollar ishlab chiqish, o'rganayotgan narsaga shubha bilan yondasha olishi, ijtimoiy-tafakkuriy va didaktik jihatlar bevosita kuzatildi.

So'rovnoma. Tadqiqotda so'rovnoma usuli qo'llanishining asosiy maqsadi – boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalarning (muammoli vaziyatlar, loyiha, dramatisatsiya, interfaol o'yinlar) amaliyotda qanday qo'llanilayotganini aniqlash hamda o'qituvchilarning bu texnologiyalarga bo'lgan yondashuvi va ularning samarasini qanday baholashini aniqlashdan iborat bo'ldi.

Bundan tashqari, o'quvchilarning o'zlari ushbu metodlardan foydalangan darslarda qiziqish, erkin fikr bildirish, noodatiy javob berish, tasavvur qilish imkoniyatlarini qanday sezganliklari ham o'rganildi. So'rovnoma Qo'qon shahar 12-sonli umumta'lim maktabida 96 nafar respondent orasida o'tkazildi.

O'qituvchilar uchun quyidagi savollar berildi:

1. Siz darslaringizda muammoli vaziyat yaratishga necha foiz hollarda murojaat qilasiz?

2. Loyiha asosida tashkil qilingan mashg'ulotlar sizning amaliyotingizda necha marotaba o'rin olgan?

3. Dramaga asoslangan topshiriqlarni (dramatisatsiya, roli o'yin) necha sinfda qo'llagansiz?

4. O'quvchilarda ijodiy javoblar ko'proq qaysi metodda namoyon bo'lgan?

5. Interfaol o'yinlarning siz sinfda ko'proq foydalangan turlari?

6. Sizningcha, ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun eng samarali usul nima? (ochiq savol)

7. Ushbu metodlar yordamida o'quvchilarda qanday o'zgarishlar sezdingiz?

8. Siz foydalanadigan darsliklar va qo'llanmalar bu texnologiyalarga mosmi?

9. Shaxsiy fikringiz: ijodiy tafakkur muhimmi, yoki faktga asoslangan yondashuvmi?

Bundan tashqari, o'quvchilar uchun ham ularning yoshiga mos qiziqarli savollardan iborat so'rovnoma tuzildi. O'qituvchilarning javoblari foizlik tahlil, ko'p uchragan fikrlar guruhlanishi, grafiklar orqali tahlil qilindi.

Pedagogik eksperiment. Pedagogik eksperimentning asosiy maqsadi – boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muammoli vaziyatlar, loyiha asosli yondashuv, dramatisatsiya va interfaol o'yinlar kabi pedagogik texnologiyalarning samaradorligini amaliy tajriba asosida aniqlash va ularni an'anaviy metodlar bilan taqqoslashdan iborat bo'ldi.

Tajriba guruhi Quva tumani 8-maktabda, nazorat guruhi Farg'ona shahri 24-maktab da 96 respondent orasida o'tkazildi. O'quvchilarning ijodiy tafakkur darajasi dastlabki holatda aniqlashtirildi. Eksperiment sifatida ularga Agar men quyosh bo'lsam... jumlasini davom ettirish, berilgan rasm asosida hikoya tuzish, she'rga mos dramatik sahna yozish yoki jonlantirish topshiriqlari berildi.

12 hafta davomida tajriba guruhida quyidagi pedagogik texnologiyalar ketma-ket va integratsiyalashgan holda qo'llandi:

2-jadval

Qo'llanilgan pedagogik texnologiyalar

Haftalar	Qo'llangan texnologiyalar	Mavzu yoki faoliyat namunasi
1–3-hafta	Muammoli vaziyatlar	“Nega yomg'ir doim bulutdan yog'adi?”, “Harflar o'zini tanitdi” (topshiriqlar)
4–6-hafta	Loyiha asosli ta'lim	“Orzular maktabi” – plakat, hikoya, rasm va video-prezentatsiya
7–9-hafta	Dramatisatsiya	“Qor bola”, “Yashil daraxt bilan suhbat” (she'r asosida dramatik sahnalar)
10–12-hafta	Interfaol o'yinlar	“Bir so'zdan hikoya”, “Kim tez topadi?”, “She'rda yashiringan obrazni top”

Faoliyat davomida o'quvchilar individual va guruhli ishlarga jalb etildi, topshiriqlar yozma va og'zaki ko'rinishda bajarildi.

3-jadval.

Baholash va tahlil mezonlari jadvali

Mezon	Tavsifi
Ravonlik	Bir savolga bir nechta turli javoblar bera olish qobiliyati
Originallik	O'xshamagan, kutilmagan javoblar soni
Tafsilotga boylik	Berilgan g'oyani chuqur, obrazli va batafsil ifodalash qobiliyati
Estetik ifoda	She'riy tasvir, metafora, jonlantirish kabi badiiy vositalardan foydalanish

Har bir mezon uchun o'quvchilarga past, o'rta, yuqori darajalar belgilandi va ularga mos 1–3 ballik tizim asosida baholar qo'yildi.

Tadqiqot natijalari. Kuzatuv metodi asosida o'tkazilgan tahlillar Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri 2-sonli umumta'lim maktabida 48 nafar boshlang'ich sinf o'quvchilari ishtirokida olib borildi. Kuzatuv dars jarayonida o'quvchilarning ijodiy tafakkurga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalar — muammoli vaziyatlar, loyiha asosli faoliyat, dramatisatsiya va interfaol o'yinlar bilan aloqadorlik darajasi, fikrlash faoliyati va ijodiy yondashuvlarini tahlil qilishga qaratildi.

Tahlillar davomida aniqlanishicha, o'quvchilar ijodiy topshiriqlarga sezilarli darajada faol va o'ziga xos tarzda javob berishga harakat qilgan. O'quvchilarning aksariyati berilgan muammoli vaziyatga bir xil emas, bir nechta turli javoblar taklif qila oldi. Masalan, “Agar men quyosh bo'lsam...” yoki “Kitob menga nima dedi?” kabi topshiriqlarda o'quvchilar shaxsiy va kutilmagan tasavvurlar bilan javob bergan.

O'quvchilar she'r asosida rasm chizish, hikoya tuzish, dramatik chiqish tayyorlashda jonlantirish, metafora, emotsional va poetik ifoda vositalaridan keng foydalandi. Bu holat poetik tafakkur va obrazli idrok darajasining mavjudligini ko'rsatdi. Rolli o'yinlar va sahnalashtirishga

asoslangan faoliyatlarda o'quvchilar obrazga kirish, his-hayajonni berish, sahna mazmunini tushuntirishda faol bo'lishdi. Ba'zi o'quvchilar o'z replikalarini mustaqil ishlab chiqishga harakat qilgani qayd etildi.

Guruhiy ishlar davomida o'quvchilar o'z rollarini mustaqil taqsimlab oldilar, tashabbus ko'rsatdilar va loyiha mazmunini turli shakllarda (plakat, og'zaki taqdimot, hikoya) ifoda etdilar.

O'quvchilar tomonidan berilgan ba'zi javoblarda savollarga nisbatan shubha bilan qarash, muqobil savol o'ylab topish, mavjud javobni inkor etib yangi taklif kiritish hollari kuzatildi.

Guruh ishlarida ayrim o'quvchilar boshqalar fikrini baholash, murosaga kelish, fikrlarni birlashtirish kabi ijtimoiy va muloqotga asoslangan tafakkur ko'nikmalarini namoyon qildi.

Ba'zi o'quvchilar tomonidan so'zlar yoki buyumlarga insoniy sifatlar yuklash ("so'z achchiq edi", "kitob uyga ketdi" kabi) kuzatildi. Bu esa ularning tasavvur va ijodiy ifoda salohiyatining tabiiy va ochiq shaklda namoyon bo'layotganini ko'rsatdi.

Umuman olganda, kuzatuv natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tafakkurini rag'batlantirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalar ularning emotsional, obrazli, estetik va intellektual faoliyatini faollashtirishini ko'rsatdi. O'quvchilar topshiriqlarga ijodkorona, o'ziga xos tarzda yondashgan, o'z fikrini erkin ifodalashga intilgan va guruhiy ishda ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirgan. Bu natijalar tajribaning keyingi bosqichlari uchun puxta zamin yaratdi va ijodiy tafakkurni rivojlantirish metodikasi asosida faoliyatlarni tizimli tashkil etish zarurligini ko'rsatdi.

4-jadval.

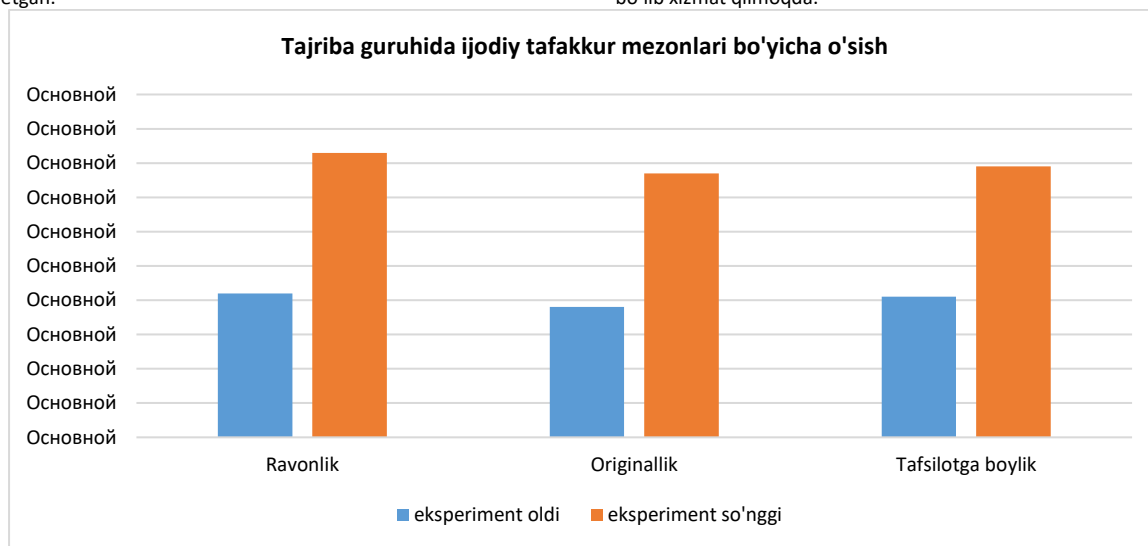
So'rovnoma natijalari jadvali

Savol mazmuni	Natija (foizda)
Muammoli vaziyatlardan darsda foydalanasizmi?	72% o'qituvchi muntazam foydalanadi
Loyiha asosli ishlarga necha marotaba murojaat qilasiz?	65% o'qituvchi oyiga kamida 1 marta qo'llaydi
Dramatizatsiyani darsga qanchalik integratsiya qilasiz?	48% faqat maxsus tadbirlarda ishlatadi
Interfaol o'yinlarning samaradorligini qanday baholaysiz?	85% samarali deb hisoblaydi
Ishlatayotgan darslik va metodikalar texnologiyalarga mosmi?	90% metodik ta'minot yetarli emas deb hisoblaydi
O'quvchilarda ijodiy tafakkur qanday rivojlanmoqda?	O'quvchilar erkin fikrlashga intilmoqda (o'qituvchilarning 78% fikricha)

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari orasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, respondentlarning 72 foizi muammoli vaziyat yaratish texnologiyasidan darslarida doimiy foydalanishini bildirgan. 65 foiz o'qituvchi loyiha asosli faoliyatlarni oyiga kamida bir marta tashkil etadi. 48 foiz o'qituvchi dramatizatsiya (sahnalashtirish) usulini faqatgina bayram va ochiq darslarda qo'llashini bildirgan. 85 foiz o'qituvchilar interfaol o'yinlar bolalarda ijodiy faollikni oshiradi, deb hisoblaydi. 93 foiz o'qituvchilar esa pedagogik texnologiyalar ijodiy tafakkurni rivojlantirishda an'anaviy metodlardan samaraliroq ekanini e'tirof etgan.

O'quvchilar bilan og'zaki tarzda o'tkazilgan suhbatlar asosida aniqlanishicha, 78 foiz o'quvchi dramatizatsiya, she'r aytish, rolda chiqish darslarini eng esda qolarli deb topgan. 67 foiz o'quvchi interfaol o'yinlar orqali o'z fikrini erkin ayta olganini bildirgan. 62 foiz o'quvchi muammoli savollarga bir nechta javob topishga harakat qilganini aytgan. 54 foiz o'quvchi o'zi she'r yoki hikoya to'qib ko'rganini bildirgan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar darsni jonlantirish, o'quvchining ichki salohiyatini ochish, uning erkin va ijodiy fikrlashga bo'lgan intilishini rag'batlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

1- rasm. Tajriba guruhida ijodiy tafakkur me'zonlari bo'yicha o'sish

Eksperiment davomida 96 nafar o'quvchi ishtirokida (48 tajriba, 48 nazorat) o'quvchilarning ijodiy tafakkur darajalari uchta asosiy mezon bo'yicha baholandi: ravonlik, originallik, tafsilotga boylik.

Tajriba guruhida 12 haftalik aralashuvdan so'ng har uchala mezon bo'yicha 30-40% gacha o'sish kuzatildi. O'quvchilar savollarga bir nechta javob taklif qilish, noodatiy fikr aytish va fikrini obrazli tasvirlashga moyillik bildirgan.

Nazorat guruhidagi o'zgarishlar

Mezon	Eksperiment oldi (%)	Eksperiment so'nggi (%)
Ravonlik	46%	52%
Originallik	39%	44%
Tafsilotga boylik	41%	48%

Nazorat guruhida an'anaviy metodlar qo'llangan darslardan so'ng ijodiy tafakkur o'sishi sezilarli emas – atigi 5–7% atrofida.

Tajriba guruhi bilan ishlashda muammoli vaziyatlar, loyiha asosli topshiriqlar, dramatisatsiya va o'yinlar orqali o'quvchilar:

- Fikrlarini erkin va ravon bayon qilishga;
- Noodatiy, kutilmagan yondashuvlar taklif qilishga;
- Tasvirlar va badiiy obrazlar yaratishga moyil bo'lgan.

Pedagogik eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki, muammoli vaziyatlar, loyiha asosli yondashuv, dramatisatsiya va interfaol o'yinlar kabi texnologiyalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tafakkurini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Eksperimentdan oldin va keyingi bosqich natijalari o'rtasida sezilarli farq kuzatildi. Xususan, o'quvchilarda ravonlik, originallik va tafsilotga boylik darajalari 30–40 foizgacha oshdi. Bu esa ijodiy tafakkur tabiiy ravishda mavjud bo'lgan salohiyat ekanini va uni to'g'ri pedagogik yondashuv bilan faollashtirish mumkinligini amaliy jihatdan isbotladi.

Muhokama. O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tafakkurini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning, xususan muammoli vaziyatlar, loyiha asosli ta'lim, dramatisatsiya va interfaol o'yinlarning samarasi yuqori bo'lib, ularning to'g'ri tanlanishi va ketma-ket qo'llanishi orqali o'quvchilarda mustaqil, obrazli va noodatiy fikrlash ko'nikmalari rivojlanadi. So'rovnomalarda kuzatuv va eksperiment orqali to'plangan empirik ma'lumotlar, ayniqsa, dramatik mashg'ulotlar, o'yinli topshiriqlar va ijodiy loyiha ishlari o'quvchilarning tafakkur faoliyatini kuchaytirishini ko'rsatdi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar ijodiy topshiriqlarga javob qaytarishda avvalgi passivlikdan farqli ravishda o'z fikrlarini ko'plab shakllarda ifodalashga o'tdilar – bu esa ijodiy tafakkurning eng muhim belgilaridan biri hisoblanadi. Mazkur natijalar mashhur amerikalik psixolog J. Guilford tomonidan 1950-yilda ilgari surilgan "divergent fikrlash" nazariyasiga to'la mos keladi. Guilford ta'kidlashicha: "Ijodiylik – bu yagona javobga emas, ko'p javobli yo'nalishga yo'naltirilgan tafakkurdir. Bu fikrlash ravonligi, originallik va tafsilotga boylik orqali namoyon bo'ladi." Tadqiqot natijalarida o'quvchilarning aynan ushbu ko'nikmalari faollashgani – bir savolga turlicha javoblar topish, noodatiy g'oya ilgari surish, metafora va dramatik obrazlar bilan ishlash holatlari orqali amalda tasdiqlandi.

Bundan tashqari, E. Torrance tomonidan taklif etilgan ijodiylikni baholovchi mezonlar – fluency (ravonlik), originality (originallik), elaboration (tafsilotga boylik) – ushbu tadqiqotning eksperimental bosqichida ishlatilgan baholash indikatorlariga asos bo'ldi. Shunday mezonlar asosida kuzatilgan natijalar Guilford va Torrance nazariyalarining boshlang'ich ta'lim amaliyotida samarali qo'llanishi mumkinligini ko'rsatadi.

Mualliflik yondashuvi shundan iboratki, ijodiy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan metodlar mustaqil ravishda emas, balki tizimli tarzda, o'zaro integratsiyada qo'llanilgandagina yuqori natija beradi. Masalan, avval muammoli vaziyat bilan bolada fikriy ehtiyoj uyg'otiladi, keyin bu loyiha ishlari bilan mustahkamlanadi, dramatisatsiya orqali obrazli va emotsional ifoda beriladi, so'ng o'yinlar orqali erkinlik va ijodiy muhit yaratiladi. Shu tarzda, o'quvchining tafakkur salohiyati bir yo'nalishda emas, balki ko'p qirrali shaklda namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Guilford, J. P. (1950). Creativity, Psychological Review, 64(6), 352–361.
2. Torrance, E. P. (1974). Torrance Tests of Creative Thinking, University of Minnesota.
3. Vygotsky, L. S. (2004). Imagination and Creativity in Childhood (original 1930s).
4. Dewey, J. (1938). Experience and Education. Amerika pragmatizm maktabining asosiy pedagogik asari.

Tadqiqot natijalari yana shuni ko'rsatdiki, bolalar she'riyati bilan ishlash – ayniqsa dramatisatsiya, jonlantirish, metaforik tafakkur asosida fikr bildirish – o'quvchilarda tanqidiy va poetik tafakkurni uyg'otadi. Bu esa ijodiy tafakkur va estetik idrok o'rtasida bevosita aloqadorlik borligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, olib borilgan tadqiqot shuni isbotladiki, ijodiy tafakkur darsga qo'shilgan yangi mavzu emas – u darsning ichki strukturasi singdirilishi, topshiriqlarning shakli, metodlarning xususiyati, o'qituvchining pozitsiyasi orqali amalga oshiriladigan doimiy pedagogik jarayon bo'lishi lozim.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ijodiy tafakkur boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkur salohiyatining asosiy ko'rinishlaridan biri bo'lib, uni o'z vaqtida pedagogik texnologiyalar orqali rag'batlantirish o'quvchining fikrlash doirasini kengaytiradi, erkin va obrazli ifoda imkoniyatlarini rivojlantiradi. Ayniqsa, muammoli vaziyatlar, loyiha asosli mashg'ulotlar, dramatisatsiya va interfaol o'yinlar o'quvchining tafakkurini nafaqat faollashtiradi, balki uni yangilik yaratishga undaydi.

Kuzatuvlar va so'rovnomalarda shuni ko'rsatdiki, ijodiy tafakkurni rivojlantirishda o'yinli, emotsional, obrazli faoliyatlarga asoslangan metodlar o'quvchilar tomonidan yuqori qiziqish va ishtirok bilan qarshi olinmoqda. Eksperiment natijalari esa mazkur texnologiyalarning ijodiy fikrlash mezonlari – ravonlik, originallik, tafsilotga boylik – bo'yicha sezilarli o'sishga olib kelganini tasdiqladi.

Tadqiqot davomida Guilford, Torrance va Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan nazariyalar amaliyotda o'z tasdig'ini topdi. Xususan, Guilfordning "ko'p yo'nalishli tafakkur" nazariyasi bilan uyg'un ravishda o'quvchilarda muammoga bir nechta yechim topishga, tasavvur asosida obrazlar yaratishga moyillik kuchaydi. Dramatisatsiya va o'yinli yondashuvlar esa poetik tafakkur va estetik ifodaning kuchli vositasiga aylandi.

Muallif sifatida shuni ta'kidlayman: ijodiy tafakkur alohida dars yoki mavzu sifatida emas, balki ta'lim jarayonining ichki mazmuni, topshiriq shakli, metodikasi, o'qituvchining shaxsiy yondashuvi orqali uzviy ravishda shakllanishi kerak. Bu borada bolalar she'riyati – o'zining obrazlilik, emotsionallik va badiiy tuzilmasi bilan – eng qulay pedagogik vositalardan biri hisoblanadi.

Takliflar.

1. Boshlang'ich sinf darsliklari va metodik qo'llanmalarga ijodiy tafakkurni rag'batlantiruvchi topshiriqlar – metafora yasash, dramatik sahna tuzish, she'rni rasmga aylantirish kabi mashqlar kiritilishi lozim.
2. O'qituvchilar uchun "Ijodiy tafakkur va texnologiyalar" mavzusida metodik treninglar, seminarlar tashkil etish maqsadga muvofiq. Bu o'qituvchilarning amaliy tayyorgarligini oshiradi.
3. Ijodiy tafakkurni baholash mezonlari asosida o'quvchilarning rivojlanish xaritasi yuritilishi tavsiya etiladi. Bu orqali o'quvchining individual tafakkur o'sishi kuzatib boriladi.
4. Poetik matnlarga asoslangan integratsiyalashgan darslar (she'r + rasm, she'r + drama, she'r + loyiha) tajriba shaklida keng joriy etilishi lozim.
5. Keyingi tadqiqotlar uchun sun'iy intellekt yordamida bolalar ijodkorligini rivojlantirish vositalari, raqamli o'yinlar orqali ijodiy tafakkurga ta'sir ko'rsatish imkoniyatlari o'rganilishi mumkin.

5. Amonashvili, Sh. A. (2010). Osnovy gumannoy pedagogiki. Gumanistik pedagogikaning asoschisi sifatida tanilgan.
6. Selevko, G. K. (1998). Pedagogicheskie tekhnologii: klassifikatsiya i opisaniye
7. Khutorskoy, A. V. (2005). Kreativnaya pedagogika
8. Inoyatova, D. Q. (2024). Boshlang'ich ta'limda ta'lim texnologiyalarini qo'llash: tajriba va istiqbollar. *Qo'qon universiteti xabarnomasi*, 12, 96-98.